

קווי הרוחב של המחשבה

"לא לישון לעולם" הוא יצירתו הראשונה של הסופר ההולנדי החשוב וילם פרדריק הרמנס המתורגמת לעברית. הספר מיטיב לפרוש את עולמו המסוכסך של הסופר שבגר בצלה של מלחמת העולם השנייה

אלי אליהו 14.09.2011 12:00

בשנת 1972 הודיעו לסופר ההולנדי וילם פרדריק הרמנס כי שר התרבות מבקש להעניק לו פרס ספרותי על סך 18 אלף גולדן, אלא שכעבור שבוע הגיעה הודעה נוספת ובה נאמר כי נעשתה טעות בסכום וכי סכום הפרס הנכון הוא 8,000 גולדן. התשובה של הרמנס לא איחרה לבוא: "קשה לצפות מסופר שירגיש מכובד במיוחד, אם מי שמעניק לו פרס הוא שר שחתימתו מאבדת בן לילה 10,000 גולדן מערכה".

הרמנס אמנם דחה את הפרס, אבל גם בלעדיו הוא נחשב כיום לאחד משלושת הסופרים הגדולים ביותר שהצמיחה הולנד אחרי מלחמת העולם השנייה (שני האחרים הם הארי מוליש וחרארד רווה).

יצירתו עשירה מאוד; הוא כתב בין היתר מאמרים, מחזות, סיפורים קצרים, רומנים וחיבורים פילוסופיים. בימים אלה גם מתקיימת בספרייה העירונית באמסטרדם תערוכה על דמותו ויצירתו. אבל אופיו הקשה ונטייתו לריב ולמדון, כפי שהם באים לביטוי בתשובתו למשרד התרבות ההולנדי, הם גם הסיבה לכך שבמשך שנים רבות ספריו לא תורגמו לשפות זרות.

"זה התחיל מטעות של מתרגם צרפתי בשנות ה-70", מספר רן הכהן, שתירגם את ספרו של הרמנס "לא לישון לעולם" שראה אור כעת בהוצאת מחברות לספרות. "המתרגם לא הבין נכון את המושג 'חיילי הישועה' שהרמנס השתמש בו באחד מספריו וחשב שזהו כינוי לילדים שנולדו לבחורות הולנדיות שיצאו עם חיילים גרמנים. הרמנס החליט שכל המתרגמים גרועים והוא לא מוכן שיתרגמו עוד את ספריו".

וכך, תרגומים של "לא לישון לעולם", שראה אור בהולנד כבר ב-1966, התפרסמו רק אחרי מותו של הרמנס ב-1995. היו שטענו כי הרמנס אסר על תרגום ספריו לא מפני שחשש מטעויות תרגום אלא מפני שפחד כי כישלון של ספריו בעולם ישמח את האויבים שקנה לו בהולנד.

ואלה לא היו מעטים. כשג'ון לה קארה שיבח את כתיבתו, הרמנס, במקום להודות לו, טען שהסופר האנגלי גנב ממנו עלילות. הוא גם האשים מו"לים כי הם מסתירים ממנו עותקים של ספריו ואף הוכרז כפרסונה נון-גרטה באמסטרדם משום שביקר בדרום אפריקה בעידן האפרטהייד (הרמנס עצמו היה נשוי לאשה סורינמית).

גם באוניברסיטה בחרונינגן, שם שימש מרצה לגיאוגרפיה פיסית, התעמת הרמנס עם עמיתיו. אלה האשימו אותו כי הוא עסוק בכתיבה הספרותית שלו במקום בתפקידו באוניברסיטה וכי הוא משתמש בניירות של האוניברסיטה לצורכי הכתיבה שלו. הוועדה של האוניברסיטה אמנם זיכתה את הרמנס מההאשמות, אבל הוא החליט להתפטר ולהתמקד בכתיבת ספרים.

במרכז "לא לישון לעולם", ספר קודר אבל גם משעשע, עומד אלפרד איסנדורף, סטודנט לגיאולוגיה היוצא למסע מחקר כשהוא חדור תשוקה אדירה למצוא אבן של מטאוריט שכמוה לא נודעה מעולם, ואשר תעניק לו תהילת עולם. המסע הזה מעמיד קשיים רבים בפני הגיבור, ואחד המרכזיים שבהם, מלבד ההתמודדות עם הטבע, הוא אכן הקושי להסתדר עם החברה האנושית: "פתאום אני מבין",

אומר איסנדורף באחד המקומות בספר, "שאני חי בפחד מתמשך מפני הכורח לשרוד בחברה שכל אחד מנסה לרמות את זולתו".

"להרמנס היתה גישה פסימיסטית פרנואידיית לעולם", אומר הכהן, "וזוה בא לידי ביטוי גם בספרים שלו. גיבור הספר 'לא לישון לעולם' מאבד לקראת סוף הסיפור את האמון בפרשנות שלו למאורעות. הוא לא יודע עוד בביטחון מה קרה באמת ומה פרי דמיונו".

מהיכן צמחה התפישה הפרנואידיית וחסרת האמון הזאת של הרמנס? ייתכן כי שורשיה נטועים ביחסיו הלא-פשוטים עם אביו, טיפוס קשה ובעיקר קמצן, שלא התיר להדליק אור בבית בשעות הערב, כך שהתאפשר להרמנס לקרוא רק כל עוד הפנס ברחוב דלק. אבל נדמה כי מה שהותיר חותם על נפשו של הרמנס היה הטרגדיה של אחותו הגדולה, גאוות המשפחה. האחות ניהלה רומן סודי עם האחין שלה, ולבסוף השניים התאבדו כשהרמנס היה בן 18.

השפעה מכרעת נוספת על הרמנס היתה כמובן לפלישה הגרמנית להולנד ב-1940, בהיותו בן 19. הרמנס הרבה לכתוב על המלחמה בספריו. "אני מקווה שבעתיד ייצא בעברית גם ספרו 'הלשכה האפלה של דמוקלס', שעוסק ישירות במלחמה", אומר הכהן.

מאורעות המלחמה העסיקו את הרמנס גם שנים רבות אחרי שהסתיימה. בין היתר הוא היה מעורב בחשיפתו של הנוכל פרדריך ויינברג. אותו ויינברג היה חסיד יהודי שבזמן המלחמה הוליך שולל יהודים וסיפר כי הוא עומד בקשר עם קצין נאצי ויכול לספק להם תעודות חסיונות מפני גירוש. במשך שנים התייחסו לוויינברג, שאף פירסם אוטוביוגרפיה, כאל גיבור ומושיע, אלא שהרמנס פירסם מאמרים ובהם טען כי האיש היה נוכל. כשהוועדה לחקר המלחמה בדקה את העניין, התברר כי הצדק היה עם הרמנס.

מלבד הרדיפה אחר הצדק, שעמדה בבסיס המעורבות של הרמנס בפרשה, הרי הנטייה שלו לעסוק בה מדגישה כנראה שוב את חוסר האמון הבסיסי שלו באנשים ואת התפישה הפסימית שלו. הוא עצמו לא הכחיש את תפישת העולם הזאת, ובאחד הסרטים שנעשו עליו בהולנד אף הסביר מה עומד מאחוריה: "כל ספר, כל רומן, כל מחזה שמסתיים בניצחון של הדמות הראשית יותר רושם לא שלם", אמר. "בשום סיפור לא יעלה על הדעת סוף אחר מאשר החורבן והמוות".

לקרוא ולשכוח

הספר האלקטרוני דחק מהשוק את ספרי הטיסה הזולים בכריכה רכה. מהשינוי עשויים להרוויח

דווקא הסופרים

ג'ולי בוסמן

ניו יורק טיימס

קוראים המודעים למיתון, שנהגו בעבר לבחור רומן מהיר בסופרמרקט או בבית המרקחת, מאפקים לאחרונה את דחף הרכישה. שטחי המדפים בחנויות הספרים וברשתות הקמעונאיות הופקעו לטובת מהדורות יקרות יותר, דוגמת ספרים בכריכה קשה וספרי טרייד - כריכה רכה איכותית וגדולה יותר, בני הדוד הזוהרים והמטופחים של הספר בכריכה רכה. זה האחרון היה מבוקש תמיד בשל מחירו הנמוך ונגישותו, אבל הנה הגיע דבר נוח אפילו יותר ממנו: הספר האלקטרוני.

סקר מקיף שפורסם בחודש שעבר על ידי איגוד המו"לים בארצות הברית גילה כי בעוד שתעשיית המו"לות התרחבה באופן כללי, הרי מכירות הספרים בכריכה רכה צנחו בכ-14% מאז 2008. "לפני חמש שנים זה היה שוק איתן", אמר דייוויד גרנט, סוכן ספרותי שעם לקוחותיו נמנה מחברי רבי המכר הבולט ג'ון גרישם. "כעת השוק בדעיכה, והספרים האלקטרוניים נגסו נתח גדול ממנו".

כך הולך ונמוג הפורמט שהיה גם זול וגם נגיש - רומנים וספרי מתח ומסתורין, מאת סופרים כמו גיימס פטרסון, סטיבן קינג, קלייב קאסלר ונורה רוברטס, אותם ספרים שנרכשו לא כדי להיות מוצגים לראווה על המדף בסלון אלא כדי להיבלע בשקיקה על ידי הקוראים המסורים. "בימים ההם, יכולת בקלות להוציא מיליון עותקים מספר", אומרת בת דה גוזמן, העורכת הראשית של ספרים בכריכה רכה

בהוצאת גרנד סנטרל. "אבל אז החל שטח המדפים של הספרים בשיווק המוני להצטמצם, ובשנים האחרונות הוא ירד במיוחד".

הספרים האלה שרדו אמנם בעקשנות את התחזיות שניבאו את מותם כבר בשנות ה-80 של המאה הקודמת, כאשר רשתות השיווק פתחו חנויות ספרים עצמאיות והנהיגו הנחות על גרסאות בכריכה קשה. אבל עכשיו חושש גם מחבר ספרי המסתורין מייקל קונלי ("סניגור במבחן"), כי אם שוק הכריכה הרכה ימשיך להתחסל, יתקשו הקוראים להתוודע לספרים חדשים. "כשאתה גדל וקורא ספרים זולים בכריכה רכה, זה מאפשר לך לגלות עוד ועוד. אני עצמי קניתי אינספור רומנים רק על פי העטיפה או השם, בלי לדעת מה יש בפנים", הוא אומר.

בגד חדש למותחן

צמיחתו של הספר האלקטרוני אילצה את תעשיית המו"לות להעריך מחדש אילו פורמטים מודפסים ישרדו בטווח הארוך. המו"לים החלו להוציא ספרים בכריכה רכה איכותית מסוג טרייד מוקדם יותר מהזמן המקובל עד אז - שנה לאחר גרסת הכריכה הקשה - ובכך הגבירו את הפגיעה בספרי הכריכה הרכה בשיווק ההמוני.

קוראים עירניים למחיר, שנהגו לחכות להוזלת הכריכה הרכה, הבינו עתה כי המהדורה האלקטרונית הזמינה כבר ביום הראשון להופעת הספר, תעלה בערך אותו דבר. לרבים מהקוראים המסורים של רומנים, שלעתים צורכים ברעבתנות כמה ספרים בשבוע, היו הספרים האלקטרוניים פתרון טבעי. "השאלה היא אם אתה עדיין מוכן לחכות לספר", אומרת ליאת סטהליק, המוציאה לאור של כמה סדרות בהוצאת הרפר קולינס. לדבריה, "האנשים שנהגו לחכות לספר בכריכה הרכה בגלל המחיר - לא מתכוונים לחכות יותר".

אלה עשויות להיות חדשות טובות לסופרים, שיפוצו על אובדן המכירות בשוק ההמוני בעלייה במכירות בשוק האלקטרוני. באופן כללי, סופרים מרוויחים יותר תמלוגים בעבור ספר אלקטרוני מאשר בעבור ספר בכריכה רכה - ורשימות רבי המכר של הספרים האלקטרוניים עמוסות ברומנים שבאופן מסורתי שלטו ברשימות רבי המכר של הכריכה הרכה. "במובנים מסוימים, הספר האלקטרוני הוא השוק ההמוני של אתמול", אומר גם מתיו שיר, סגן נשיא ומו"ל בהוצאת סנט מרטין, המחזיקה כעת שני ספרים ברשימת רבי המכר בכריכה רכה של "ניו יורק טיימס".

"אני לא חושבת ששוק הכריכה הרכה יתאושש לאחר הירידה של השנתיים האחרונות", מעריכה קלי גלאגר, סמנכ"לית הוצאה לאור בארגון "Bowker", החוקר את תעשיית הפרסום. "ספרים אלקטרוניים נהפכו לזולים יותר ומותאמים יותר לקורא בשוק ההמוני". גלאגר רואה בירידה הזאת המשך לירידה המתונה משנות ה-80 וה-90, כשהרשתות הגדולות, ואחריהן גם אתר אמזון, הוזילו משמעותית ספרים בכריכה קשה.

דה גוזמן מזכירה כי רשת בארנס אנד נובל נהגה לשמור בעבר בחזית החנויות שלה שטח תצוגה גדול אך ורק לספרים בכריכה רכה - אך הדבר חלף מן העולם. גם רשת בורדרז, פעם מוכרת מצליחה של ספרים בכריכה רכה, במיוחד רומנים, נמצאת בתהליך של חיסול כל חנויותיה. כמה מו"לים ציינו כי גם וול-מארט, מוכרת מרכזית של ספרים בכריכה רכה, משנה בחשאי את מבחר הספרים שלה כך שיכלול פחות כריכה רכה בשיווק המוני ויותר ספרי טרייד, בכריכה הרכה האיכותית. אפילו חנויות בשדות תעופה, שבאופן מסורתי היו הקמעונאיות המרכזיות של ספרים בכריכה רכה, מתנזרות מהם יותר ויותר לטובת כריכה קשה וספרי טרייד.

הצמיחה בספרי טרייד על חשבון ספרי השיווק ההמוני באה לידי ביטוי גם בהחלטתה של הוצאת גרנד סנטרל להוציא לראשונה גרסאות טרייד למותחנים של דיוויד בלדצ'י וסנדרה בראון. אחרי 20 שנה כסופר רבי מכר, גם מייקל קונלי יתנסה בחידוש בסתיו הקרוב: המותחן המשפטי האחרון שלו, "The Fifth Witness" (העד החמישי), יופיע בכריכת טרייד בהוצאת גרנד סנטרל. "מבחינתי, כריכת טרייד מאפשרת לי לפרסם רומנים ספרותיים יותר", אומר קונלי. "בשבילי זה גם

דבר נחמד לאגו - אני זוכה להופיע במהדורת טרייד. אבל מעבר לכך, אני פשוט מקווה שזה יעבוד".